

A REFORMÁTUS EGYHÁZAT ÉRT SÉRELMEK A TRIANON UTÁNI CSEHSZLOVÁKIÁBAN

PETHEŐ ATTILA

ABSTRACT

My article deals with the actors of the period who, despite the storms of history, kept their Hungarian nationality and Reformed religion. They not only held on, but they did everything they could to strengthen the faith and national consciousness of those Hungarians who were forced to live in the new country. With theoretical and an effective practical work they built an independent church and institutional network for Hungarians in Slovakia, which helped the community to resist state assimilation efforts. In my paper I highlight the grievances against the Reformed teachers and clergymen.

OKTATÁSÜGY TRIANON UTÁN

A csehszlovák államhatalom fontos feladatának tartotta a magyar nyelvű oktatás visszafejlesztését, a felsőfokú oktatás terén pedig a teljes leépítést. Az 1919. április 3-án elfogadott 189/1919. sz. törvény adott alapot a kisebbségi iskolák szervezéséhez és fenntartásához. A nyelvtörvény részét alkotta az 1920. február 29-én elfogadott alkotmánynak. Az alap nyelvtörvény 5.§-a az iskolák tanítási nyelvével foglalkozott: kimondja, hogy a nemzetiségi kisebbségek számára szervezett iskolákban az ő nyelvükön tanítanak, és kulturális intézményeik igazgatási nyelve is ugyanaz. Az elemi,

a polgári és magániskolákra az 1919. április 3-i törvény volt irányadó, ez háromévi átlagban legalább 40 iskolakötelest írt elő az elemi iskolák, 400-at a polgári iskolák szervezésénél, az oktatás pedig azon a nyelven folyik, amilyen anyanyelvű tanulókról van szó. A törvény a polgári iskolák esetében nem kötötte meg a művelődésügyi miniszter kezét. A törvényhez szükséges végrehajtási rendeletet sosem adták ki, ami ártott a magyarságnak.

A középiskolákra és tanítóképzőkre az 1923. június 8-i törvény vonatkozott.¹ E törvényt azonban sosem alkalmazták, hiszen Szlovákiában külön rendeletnek kellett volna intézkednie az életbelépésről. Mindez azt jelenti, hogy a tárgyalt területen tulajdonképpen egyedülként a Csehszlovák Köztársaság Alkotmánya lehetett volna a magyarság számára mérvadó, hiszen ez biztosíthatta volna a törvény előtti egyenlőséget.

A REFORMÁTUS EGYHÁZ ÉS AZ ÁLLAM KAPCSOLATA

Trianon után a csehszlovákiai magyar reformátusság elesett hagyományos oktatási központjaitól, de az egyház szervezetéből is kiszakadt. 492 református gyülekezet és 3237 rendszeresített lelkési állás került évszázados történelmi beágyazódottságából az új államalakulatként létrehozott Csehszlovákiához. A 223 168 református lélek 449 magyar, 12 vegyes és 31 szlovák nyelvű gyülekezetben élte életét. A békediktátum három református egyházkerületet érintett: a dunántúlit nyugaton, a tiszáninnenit középen és a tiszántúlit keleten.²

A vezetők már 1920-ban memorandumot intéztek az államfőhöz, melyben a teológiai főiskola mielőbbi felállításának szükségességét fogalmazták meg. Ennek több változata is volt. Az első, már hiteles példányok 1920. szeptember 8-i dátummal vannak aláírva. Az aláírók a tiszáninneri kerület elnökei: Pálóczy Czinke István püspök és Lukács Géza főgondnok. Március 31-én meg is érkezett a pozsonyi minisztérium válasza a Memorandumra, melyben leírják, hogy a lelkészképzés kérdésében a minisztérium fenntartja korábbi álláspontját: Csehszlovákiában csak az lehet lelkész, aki az ország területén végezte el a nyolc gimnáziumi osztályt, és érettségizett.³ A református tanítók honossági és végzettségük elismerése körüli áldatlan helyzetére leginkább a Református Egyház Egyetemes Konventje nevében 1922 májusában, Czinke István és Lukács Géza által aláírt memorandum mutat rá. Ebben a levélben a kormánytól az 1920. április 9-én kelt, 236-os alkotmánytörvény 1.§ 4. pontjának kiterjesztését kéri a református lelkészekre és tanítókra. Azaz, a hivatalnokokhoz hasonlóan róluk is mondják ki, hogy ha a Csehszlovák Köztársaság területén valós állást töltenek be, minden egyéb feltétel nélkül tekintsek őket az ország állampolgárának.⁴ A fent hivatkozott törvény szerint tartózkodási hellyel az bír, aki közterheket visel. Ez alá viszont nem tartoznak sem a tanítók,

sem a lelkészek, hiszen vagyonuk nincs, illetve sokukat néhány év után új helyre helyezik szolgálatba. A módosítással az állami hivatalnokokkal kerültek volna egy szintre a református lelkészek és tanítók, hiszen az esetükben az állampolgárság létét nem kötik tartózkodási helyhez.

REFORMÁTUS ISKOLAÜGYI SÉRELMEK

Valószínűleg sok Jeszenszky Lenke losonci tanítónő esetéhez hasonló ügy volt, hiszen a teljhatalmú miniszter kormánybiztosa formanyomtatványon közli 1919 májusában – egy esztendővel a békediktátum ratifikálása előtt – az érintettel, hogy a tanfelügyelő jelentése szerint nem bírja annyira a szlovák nyelvet, hogy szlovák iskolában tanítson, ezért állásából elbocsátják, az illetményét pedig az adott év júliusáig folyósítják. A szlovák nyelvű levélben a panaszaival a magyar állam szerveihez utalják a tanítónőt, de fellebbezésével a minisztériumhoz fordulhat.⁵ A losonci református egyháztanács válaszában igyekezett eloszlatni a tévedéseket, miszerint az oktatási intézményük sosem volt szlovák nyelven oktató intézmény, illetve, hogy szlovák anyanyelvű diákjuk sem volt az elmúlt évtizedekben. Sérelmezik, hogy az állam beleszól az egyház autonómiájába is, hiszen beleszólási lehetősége az egyházon keresztül van módja az állami szerveknek. Az egyház ragaszkodik Jeszenszky Lenkéhez, aki született losonci, ahogy Losonc is magyar város.⁶ A tanfelügyelő második, kézzel írott levelében közli a losonci református iskola igazgatóságával, hogy a megüresedett tanítói állás pályázatát a túrócszentmártoni *Národni Novinyban* vagy a *Novohradská Strazban* hirdessék.⁷ 1921-ben Jeszenszky Lenkét felfüggesztették, fizetését beszüntették. Az egyház többször is kérte visszahelyezését, de 1924-ig kevés sikerrel.⁸ 1924-ben a zólyomi nagyzsupán elrendelte a fegyelmi eljárás befejezését. A július 23-i fegyelmi tárgyaláson a vádat képviselő államügyész fegyelmi vétség helyett csak kihágás miatt kérte a tanítónő megbüntetését. A fegyelmi választmány Jeszenszky Lenkét a legenyhébb büntetésre, megintésre ítélte.⁹ A tanítónő ezek után sikerrel vezette a losonci leányegyesületet még az 1930-as években is.

Panzl Emma losonci tanítónőnek 1920. november végén tiltotta meg a további tanítást a losonci tanfelügyelő, mert nem tett hűségesküt.¹⁰ A Sörös Béla elleni ügyben tanúként idézték be, és ebből kiderült, hogy az ekkor huszonkilenc éves pedagógust a továbbiakban is alkalmazták az iskolában ideiglenes tanítóként.¹¹ Ebből gond is származott, mert Sörös az iskolaszék elnökeként nem tett eleget bejelentési kötelezettségnek, sőt a tanítót eskütételi köteleességéről sem tájékoztatta. 1922-ben Lábos Zoltán tanítónak tiltották meg az oktatást a hubovái református elemi iskolában, mert nem volt csehszlovák állampolgár.¹² Ugyanezen okból Kömley László tanítónak tizenöt évnyi nagysallói tanítóskodás után vették el a kenyerét.¹³ Szalay Pál marcelházi tanítót felmentették állásából csehszlovák állampolgársága nemlétére

hivatkozva, kiállított illetékességi bizonyítványát megsemmisítették. 1921-ben a Skolsky Referát elfogadta illetőségi bizonyítványát, és a fizetését kiutalták. Ennek ellenére folyamodott a csehszlovák állampolgárságért, illetve a tanítói oklevelét nosztrifikálták, miután Pozsonyban különbözeti vizsgát tett.¹⁴ A tanfelügyelőségnek írt levele érdekessége, hogy egyik mondatában összeomlásról ír, míg a másikban a magyarul leírt Csehszlovákia szót szlovák írásmóddal jegyzi, illetve a helységneveket is szlovákul használja. Szalay kilencvenhárom gyermeket tanított eredményesen a településen. Munkájával és a honosításért tett lépéseivel olyannyira elégedettek voltak, hogy még a komáromi tanfelügyelő is levelet írt fizetése folyósítása érdekében. A helyi lelkész püspöknek írott levelében arról ír, hogy a kántortanító elvesztése a tanárhiány miatt a hatszáz fős gyülekezetben nagy gondot okozna, mert tisztas fizetést és jó lakhatást ennyi fővel nem tudnak biztosítani. Amennyiben a tanítót elvesztik – jelzi a püspöknek írott levelében Nehézy Károly lelkész –, az iskolát kénytelen lesz az államnak átadni, hiszen úgy biztosan kapnak tanítót.¹⁵

Hasonlóan járt el a hatóság Réthy Gyula tanítóval, aki a Réte-Boldogfa egyházközségben működött mindenki meglegedésére 1911-től, de 1921-ben magyar állampolgárságára hivatkozva kiutasították. Hiába ismerte őt el Réte község helyi illetőségűnek, hiába viselte a közterheket és folyamodott állampolgárságért, hiába tette le a nosztrifikációs vizsgát és a hűségesküt, a miniszter a hozzá érkező falusi küldöttség kérése ellenére 1923 májusában megerősítette döntését.¹⁶ Az oktatásügyi minisztérium referátusa a püspöki hivatal 1924 januárjában kelt levelére – amelyben Réthy szolgálatban hagyását kérte – azt a választ adta, hogy a minisztérium végre (végleg) elutasította a tanító állampolgársági kérelmét.¹⁷ Kísérőlevelében a püspök nyomatékkel kéri ezután a helyi lelkészt, hogy az állásra írjon ki végre pályázatot, mert nincs egyéb megoldás. Sajnos ezt nem tette meg, így 1924. február 15-én az iskolát a hatóság bezáratta.¹⁸

Ebben az évben küldte meg az egyház az állampolgárságot kérő református tanítók névsorát a minisztériumnak. A listán több mint kétszáz tanító neve szerepel.¹⁹ Olyan esetre is volt példa – Réthy Lajos garamvezekényi tanító esetében –, mikor a hivatalnok bizalmasan a végzésre írta – természetesen aláírás nélkül –, hogy abban az esetben, ha a honossági kérvényét még nem adta be a tanító, kérhetik folytatólagos működését, amíg az állampolgárságot meg nem kapja.²⁰

Még 1923-ban is sérelmek érték a tanítókat a honosítási kérelmek miatt. Bodrogszentesen Móricz Árpádot, aki csak hittant tanított, tiltotta el a nagykaposi tanfelügyelő, mivel illetősége nem volt rendben. Az ügyről a felettes egyházi hatóságot nem értesítették.²¹ Madaron Gabay Olga Irént és Laky Antalt mentették fel, akik nem bírtak csehszlovák állampolgársággal. Az ő helyükre a hivatal azonnali pályázat kiírását kérte úgy, hogy amennyiben nem lesz jelentkező, az veszélyt jelenthet az iskolára nézve.²² Gabay tanítónőt már 1923. november 30-án elbocsájtották,

majd valószínűleg a meghurcolásoknak köszönhetően, kilencévi madari szolgálat után súlyos műtétet kellett rajta végrehajtani Budapesten. Érdekes, hogy az iskolai referátus ukáza ellenére ekkor, 1924. március 4-én az általa tanított osztályok tanulóit a kollégáinak átadta. Ez azt jelenti, hogy a madari egyház az állásában meghagyta. Egyébként a hívek annyira becsülték, hogy a műtét költségeinek egy részét is ők állták adakozásból.²³ A tanítók közül a nagysallói, a farnadi, a nagyodi tanítók és a lévai óvónő lettek állásukból felfüggesztve. A lévai óvónő, Dús Ilona ügye azonban rendeződött, hiszen az iskola kérésére megengedték neki a tanítást, csak fizetést nem folyósított számára az állam.²⁴ Hontfüzesgyarmaton Akúcs Árpád tanítót választották meg, aki Sárospatakon végzett, de működését az iskolai referátus betiltotta, majd később ideiglenesen engedélyezte. Ágón a Pápán végzett Szűcs Árpád helyettes tanítását betiltották. Losoncon a Pápán végzett Baka Irma alkalmazása ellen nem emeltek kifogást. Érsekkétyen Sárközi Editet választották tanítónőnek, de az államsegélyt nem folyósították.²⁵

Az állam részéről folyamatos jogfosztásokról érkeznek a hírek ezekben az időkben. A szlovák nyelv tanításának elrendelése – az egyházi hatóság mellőzésével – az iskolaszékek és tanítók kötelességévé tétetett, pedig a református iskolák, egyház semmiféle államsegélyt nem kaptak, sőt egyes tanítók részére az államsegélyt nem folyósították. Általános panasz volt a tankönyvekre is, mely állami kiadványok sem pedagógiai, sem történelmi szempontból nem voltak megfelelők, mert sértették a magyarságot. A tanfelügyelő azonban Bars megyében elrendelte, hogy csak az állami tankönyvek használhatók. Az espereshelyettes ekkor levélben felháborodva tájékoztatta a püspökhelytestet: a tanfelügyelet fenyegetésekkel bírja rá a református tanítókat, hogy az állami kiadó által kiadott (vagy még ki sem adott), magyar nyelven írott tankönyveket használják. Az egyházi törvények és a tanfelügyelőség között egyensúlyozó tanítók az egyházi hatóság fegyelme és az államsegély megvonása között álltak.²⁶ A tankönyveket az egyházmegyei közgyűlés be nem tilthatta, de azok átvizsgálását megkezdte. 1924. január 2-án a nyitrai zsupáni hivatal fegyelmi eljárást indított, és az egyházat belső fegyelmi eljárás indítására kérte, mert az ímelyi tanító tiltott tankönyvekből tanított.²⁷ Az állami és egyházi kiadványokat vegyesen használták. Az iskolákban 1921-től elrendelték a csehszlovák állami címer, a zászló és Masaryk képének egyházi pénzen való beszerzését. Az iskolákat teljesen ki akarták kapcsolni az egyház jogköréből. A szlovák nyelv oktatását a magyar nyelvvel azonos óraszám-ban tették kötelezővé.²⁸ Losoncon arra is volt példa 1921 őszén, hogy rendeletben utasította a tanfelügyelőség a rendőrséget: igyekezzenek megakadályozni a tanköteles gyermekek politikai rendezvényeken való részvételét.²⁹

Nagyon pontosan megküldték 1921 februárjában az illetékes egyházi szervezetnek, hogy mi a lévai tanfelügyelőség elvárása a református iskolákkal szemben. Elrendelték, hogy az ézisméltók mely könyvből tanuljanak, mely lapokat rendeljék meg az iskolák;

hogy a szlovák nyelv tanítása az 1922-es tanévtől mindenütt kötelező lesz. Emellett legyen az iskolának hivatalos pecsétnyomója, legyen kifüggesztve a csehszlovák zászló és az elnök portréja; minden tanító köteles külön vizsgát tenni csehszlovák nyelvből és irodalomból. A saint-germaini béke szerint Ausztria és Magyarország köteles visszaadni a Csehszlovénszkból eltulajdonított pénzt és tárgyakat, melyekről a kimutatást kérik; kimondja, hogy az 1921 januárja után szerzett külföldi oklevelek Csehszlovákiában nem érvényesek, és nosztrifikálva nem lesznek.³⁰

A református iskolák részére a *Skolsky Referát*, illetve a tanfelügyelőség részéről egy *Vestník* című, szlovák és német nyelven szerkesztett iskolai lap megrendelését tették kötelezővé. Hiába kérte fel 1922. évi 6. határozatában az Egyetemes Konvent losonci gyűlése a teljhatalmú minisztert arra, hogy a magyar tanítók művelődéséhez anyanyelvükön írott lapot küldjön, ez nem került meghallgatásra.³¹ Ahol nem rendelték meg az iskolaszékek vagy az egyházak, illetve a már megküldött lapot visszaküldték, ott a tanfelügyelő a tanítótól az államsegélyt elvonatta, sőt a nagyódi lelkész ellen fegyelmi vizsgálat elrendelését is kérte, mert nem az iskolaszéken keresztül, hanem saját maga intézkedett nevezett lap visszaküldésére nézve. Nagy port kavart az érsekkétyi tanítónő, Kósik Ilona ügye, aki ellen a tanfelügyelő szintén vizsgálatot rendelt el, mert március hónapban Érsekkétyen tartózkodása alkalmával a tanítónő iskolájában kifüggesztve találta a magyar címet és a magyar *Himnusz*t. A tanfelügyelő a pedagógus fizetését beszüntette, és a Skolsky Referát utasítására fegyelmi vizsgálatot is elrendeltek, de azt nem tartották meg. A párkányi főszolgabíró október 3-án a tanítónőt Érsekkétyről karhatalommal eltávolíttatta, mindenével Párkányba vitette, s onnan a Dunán át Magyarországra szállíttatta. A tanítónő húsz éve oktatott az iskolában.³² Természetesen az ügyben fellebbezett az egyház, de azt azzal utasították vissza az Iskolaügyi és Művelődési Minisztériumból, hogy Kósik Ilona viselkedése állami szempontból nem megfelelő, illetve nem is csehszlovák állampolgár.³³ A tanítónő 1900 augusztusában tett tanítóképesítő vizsgát.³⁴ 1899. október 23-án Harasztin, 1900 októberében Dunaszentgyörgyön, majd 1902-ben már Érsekkétyen tanított. A tanítói esküt – már gyakorló tanítónőként – 1903-ban tette le a Barsi Református Egyházmegye rendkívüli közgyűlésén. A Csehszlovákiából való kiutasításával az ellene indított fegyelmi eljárás tárgytalan lett, az állását azonnal be kellett tölteni, és minden állami fizetését beszüntették.³⁵ Csak évek múltán írt arról a barsi egyházmegye jegyzőkönyve, hogy a tanítónő elleni eljárás szabálytalan és törvényellenes volt, amit – mint „történelmi emléket” – tudomásul vesznek.³⁶

Tóth István lévai tanítót, mert 1921. október 6-án a templomban a *Himnusz*t énekelte és orgonával kísérte, a közoktatási minisztérium az állásából felfüggesztette, fizetését leállította, és fegyelmi eljárást indított ellene. A kántortanító egyébként a politikai helyzet miatt nem is énekelte a könyörgés alkalmával a *Himnusz*t, de a gyülekezet tagjai hangos szóval rontottak rá, hogy legalább orgonán kísérje

a nemzeti imádságot. Az egyházmegyei közgyűléshez írt levelének szépsége, hogy elsősorban arra kérte a testületet, járjanak közben annak érdekében, hogy: „a magyar himnusz, mint templomi ének a református gyülekezetek és énekvezérek által szabadon használtassék”. Csupán másodízben kérte, hogy szorgalmazzák saját állásába való visszahelyezését.³⁷ Szintén Tóth István panaszolta, hogy 1922. január 31-én iskolájában megjelent a helyi, majd a pozsonyi tanfelügyelő, s mivel nem volt kifüggesztve az elnök képe, és a diákok feleletei nem elégítették ki, az iskolai referátus kényszerítette, hogy önmaga kérje nyugdíjaztatását. Később Tóth István kérvényezte Balogh Elemér püspöknél, hogy tanítói véglegesítése ügyében küldjön pártoló levelet a minisztériumba, aki ezt azonban arra hivatkozva utasította vissza, hogy ez az egyház autonómiája ellen való lenne, hiszen a szlovák nyelvi vizsgát letette, diplomáját nosztrifikáltatta, így az államnak kifogása nem lehet.³⁸ Tóth István korábban hat éven keresztül a Barsi Református Egyházmegye Tanítóegyesületének elnöke, a Lévai Órálló felelős szerkesztője, színielőadások szervezője, a lévai református énekkar alapító karnagya, költő és zeneszerző volt. 1920-ban határozottan kiállt Léván az elbocsátott tanítók mellett a kerület állami és felekezeti iskoláinak általa szervezett és vezetett gyűlésén.³⁹ 1925-ben vonult nyugdíjba, és valószínűleg a meghurcolások miatt Komáromba költözött, ahol elfogadta a református egyház kántori állását.

Ruszkay István csízi tanító ügyét az államügyészség a Gömöri Református Egyházmegye egyházmegyei bírósága elé utalta, amely felmentette őt. Az állami hivatal szerint 1922-ben a tanítónak az volt a bűne, hogy az évről-évre vizsgán a tanteremben egyéb egyházi énekek mellett a magyar himnuszt is elénekeltette a gyerekekkel. A tanfelügyelet az 1907. évi XXVII. tc. 22.§ 4. pontját hozta fel, mint államellenes cselekedetet a vád megerősítéseként,⁴⁰ a tanítót felfüggesztették állásából, és megvonták a fizetését. Az ítélet szerint Ruszkay a jogerőre emelkedés után két évig nem taníthat még ideiglenesen sem, sőt a fegyelmi eljárás költségeit is neki kell megtérítenie, különben végrehajtót küldenek rá.⁴¹ Slávik zólyomi nagyzsúpán szerint a csízi tanító államellenes cselekedete – a *Himnusz* énekeltetése – nem csak az ifjúság nevelésére tesz rossz hatást, hanem súlyosbító körülmény, hogy a vizsgán a nyilvánosság is megjelent, így azzal a csehszlovák állam ellen izgatott. A közigazgatási eljárásban az ítélethozatal előtt sem Ruszkayt, sem annak ügyvédjét, dr. Törköly Józsefet nem hallgatták meg.⁴² Ruszkay 1926. szeptember 17-én fiatalon, a negyvenes éveinek végén hunyt el.

Előfordult, hogy az iskolaügyi hatóságok azzal fordultak az iskolát fenntartó gyülekezethez, hogy az a modern egészségügyi és pedagógiai elveknek megfelelően szerelje fel vagy építse át az iskola épületét. Ilyen felszólítást kapott a perbetei református iskola fenntartója is az Iskolaügyi és Művelődési Minisztériumtól 1923-ban.⁴³ Ha ilyen szempontok szerint harmadszor sem találták megfelelőnek az intézményt tanítás céljára, akkor elvették az iskolafenntartói jogot, és beszüntették a tanító államsegélyét.⁴⁴ Több helyütt fellelhető a jegyzőkönyvekben, mikor a fenntartó

gyülekezetet korholják a padló gyakori olajozása vagy a takarítás hiánya miatt. Kisújfaluról a tanfelügyelői jelentés 1922-ben arról szól, hogy a Mokos tanító házaspár a dolgozatokat nem javítja, az osztálykönyveket nem vezeti, az osztálytermek tisztaságával nem törődik.⁴⁵ A Földes Lajos és Takáts Ilona tanítókról szóló, 1923-as tanfelügyelői jelentésben vizsgálatot kezdeményeznek az érintettek ellen, mert az osztálykönyvet nem vezetik, és az írásbeli dolgozatok nem megfelelőek.⁴⁶ Csúzon Kerekes József tanító korára, betegeskedésére és az iskolai felszerelések hiányosságaira hivatkozva záratta be a helyi református iskolát a nyitrai tanfelügyelő,⁴⁷ de – mint később kiderült – a legnagyobb hibája az volt 1924 elején Kerekesnek, hogy a magyar állam címerével ellátott pecsétet használta, ami miatt a megyei hivatal illetékese az államellenes cselekedet kivizsgálása idejére felmentette őt hivatalából.⁴⁸ Megtörtént, hogy a tanfelügyelőt a jó szándék is vezette, mint Udvardon, ahol az észlelt hiányok felől a perbetei lelkész számolt be az esperesnek. A túl magas iskolai padokat, a segédeszközök hiányát, a tanterem takarításának és a lábtörlők elhelyezésének kérdését tudta orvosolni a lelkész, viszont a tanterem kis ablakainak bővítését, a helyiség térfogatának növelését nem tartotta azonnal megoldhatónak.⁴⁹

A REFORMÁTUS LELKÉSZEKET ÉRT SÉRELMEK

Az ügybuzgó hivatalnokok nem csak az oktatási intézmények ellen léptek olykor fel a magyar himnusz éneklése kapcsán. 1923 januárjában Léván a református templom harangjainak megszentelésekor, a harangok behozatalakor Kálnay Károly lelkész híveivel a magyar himnuszt énekelte. Egy feljelentés után a lelkész ellen a komáromi államügyészség csendháborítás vétsége miatt indított eljárást. Ugyanazon év novemberében az ügyész nem találta indokoltnak a vádakát, és az ügyet ejtette.⁵⁰ Soós Károly búcsi, Pap Árpád farkasdi lelkész egyaránt zaklatásoknak volt kitéve, ahogy Győry Elemér hetényi lelkész állampolgársági kérvényét elvetették, és egy határon történt incidens alkalmával ki is utasították az országból. Győry néhány évvel később komáromújvárosi lelkésként sikerrel tette le Pápán a teológiatanári vizsgát, és tanszéket kapott.⁵¹ Balogh Elemér 1924 márciusában arról ír, hogy az elbocsátásra ítélt tanítók nagy része állásában megmaradt, de az állam nem folyósít mindegyiküknek fizetést. Államsegélyüket azonban a püspök szerint, ha állampolgárságuk rendeződik, visszamenőlegesen megkapják majd. *„Az eddig hozott döntésekből azonban azt látom, hogy ezeket a kérvényeket elvből elutasítja a minisztérium. Úgyhogy ezek a szájalomra méltó emberek hónapokig, sőt évekig nyomorognak, bízva a jobb belátásban, végül azonban mégis csak menniök kell majd”* – írja levelében Balogh.⁵² Idrányi Barna esperesként pedig arról ír 1925 januárjában a konventi elnöknek, hogy Stunda István szerint – akivel a pozsonyi vasútállomáson, előre megbeszélte találkozón tárgyalt – a teljhatalmú miniszter rendezi az állampolgársággal nem

rendelkező lelkészek ügyét, ha értük az adott egyházkerületi elnökség vagy más, politikával nem foglalkozó egyén kezességet vállal.⁵³ Válaszul a konventi elnök leírja, hogy a felelősséget vállalja a lelkészekért, de elvárja azoktól, hogy ne cselekedjenek vagy nyilatkozzanak ezután meggondolatlanul.⁵⁴

Természetesen a református egyház nem csupán a hivatalos állami szervek felé fordult panasszal, valamint memorandummal a sérelmeket és az állampolgársági ügyeket illetően. Cardiffban a református egyházak világtalálkozását is felhasználták az egyházi vezetők arra, hogy a nemzetközi nyilvánosság elé tárják a sérelmeiket. Ezekről a Cseh Testvérek Egyháza a Szlovákiai Teljhatalmú Minisztérium referensénél, Stundánál érdeklődött, aki több pontban válaszolta meg a cardiffi felvetéseket azzal, hogy ezt a felvidéki magyarok nem maguk, hanem hollandiai testvéreiken keresztül fogják a kongresszus elé terjeszteni. Többek között leírta, hogy a Felvidéken korábban nem volt református teológusképzés, sőt a negyven református fenntartású középiskolából és tanítóképzőből egy sem volt a jelenlegi Szlovákia területén. Mivel 1925-ben még nem volt a reformátusságnak a csehszlovák kormány által elfogadott alkotmánya, nem tudják csak ad hoc kezelni a felmerült olyan eseteket, amelyeket az egyház oktatásügyi autonómiájába való beavatkozásként kezelnek. Stunda leírja azt is, hogy a református egyház busás támogatást kapott az államtól az 1924-es és az 1925-ös években is.⁵⁵

1928-ban még mindig a honossági ügy volt napirenden. Negyven lelkész nem kapta meg a csehszlovák állampolgárságot. Az ügyben a felvidéki reformátusságnak a leghangosabb szövetségese a Cseh Testvér Evangélikus Egyház (Českobratské cirkve evanjelické) volt. A jó kapcsolatok megszakadásáról, majd újraindulásáról tanúskodnak a *Református Egyház és Iskola* egyes számaiban közölt beszámolók a csehek egyházi életéről, Viktor Hájek tollából.⁵⁶ Magda Sándornak szintén a lapban megjelent írására⁵⁷ reagálva kezdett „kampányba” a cseh testvérek egyháza az állampolgárság ügyében, és intézett levelet több szlovákiai ügyekben jártas barátjához, illetve tett hivatalos látogatásokat a prágai belügyminisztériumban és a pozsonyi teljhatalmú minisztériumban. A prágai központú egyház öt általa megbízhatónak vélt embertől kért véleményt a magyar lelkészek helyzetéről. Név szerint: Ján Tomašula, Stefan Stunda, Csekes Béla, Jánoska püspök, Jaroslav Kořista pozsonyi jogász.⁵⁸ A harmincnégy felvidéki lelkész és három tanító névsorát Pálóczi Czinke István küldte meg nekik a pozsonyi jogász közvetítésével.⁵⁹ Ján Tomašula bánói református lelkész, a szlovák reformátusság jogainak szószólója levelében azt írja, hogy az érintett lelkészek többségének nincsenek anyagi gondjai. Véleménye szerint amennyiben ezek a lelkészek kongruát kapnának, de állampolgárságot nem, abba is belenyugodnának.⁶⁰

Stunda, a Szlovákiai Teljhatalmú Minisztérium referense bizalmas levélben tájékoztatta a szeniort a szlovénországi illetőségű érintettekről. Eszerint Szobonya

István nem él jó anyagi körülmények között, és a kongrua hivatalosan az állampolgársága hiánya miatt lett megvonva tőle, de a valóságban az államellenes megnyilvánulásai miatt szüntették meg a fizetését 1925 végével. Bodnár János, Hörcsik András és Kóródy Andor 1927-ig vélhetően még részesültek kongruában, egyébként mindhárman az alsó középosztály színvonalán élnek. Nagy Zoltán és Berecz Antal szintén a közelmúltig kapta a kongruát, de az utóbbi nem tudta felmutatni az állampolgársági tanúsítványát. Miskolczy Endre, Adorján Viktor, Horkay Barnabás, Pál Ferenc és Vitkay Bertalan részesülnek kongruában, annak ellenére, hogy nincs csehszlovák állampolgárságuk. Karászy Benő a bolsevik forradalom bukása után elhagyta a parókiáját, majd visszatért, amire nem adott magyarázatot. Rozgonyi Sándor állampolgársági kérelmét elutasította a minisztérium, de nagyon gazdag gyülekezetben szolgál. Kajdy Menyhért egy szlovák többségű településen szolgál, ennek ellenére erőnek erejével a magyar ügy mártírja akar lenni. Veress Károly szimpatikus lelkész, aki megérdemli a kongruát. Bodnár Lajos a közelmúltig kapott kongruát, ami folytatódik, ha megkapja az állampolgárságot, egyébként szolid, nagycsaládos lelkész. Sohár Kálmán ténylegesen nyomorban élő, beteges és nagy műveltségű ember, Zoch püspök közbenjárására a közeljövőben megkapja az állampolgárságot és az azonnali segílyt. Martsa Sándor gazdag gyülekezetben szolgál, a kongrua a politikai megnyilvánulásai miatt lett visszatartva. Boldizsár György nyomorban élő korrekt ember, aki román állampolgár, a Köztársasági Földműves Párt és Zoch püspök támogatásával a közeljövőben állampolgársághoz jut. Szabó S. Zsigmond kongruája politikai okokból lett megvonva, egyébként egy gazdag gyülekezetben szolgáló korrekt ember. Sörös Béla és Kövy Árpád az egész ország legjobb gyülekezetében szolgálnak, politikailag veszélyesek. Levele végén Stunda hozzáfűzi, hogy amennyiben a református egyház a nyugodt megoldást keresné, úgy senkinek eszébe sem jutna leállítani a kongruát. Amennyiben az egyház a különböző forrásokból kapott pénzeket a nyomorgó lelkészekre, és nem a pesti külügyet szolgáló külföldi utakra költené, nem nélkülöznének a lelkészei.⁶¹

A pozsonyi Jaroslav Kořista szintén bizalmas levélben számol be Josef Součeknek a losonci lelkészek helyzetéről. Az információkat Cohorna professzortól kapta, ő pedig egy Papp nevű rimaszombati professzortól informálódott (aki állami hivatalt szeretett volna kapni). Cohorna arról tájékoztatja Kořistát, hogy a losonci az egyik legtehetősebb, ám fogyatkozó létszámú gyülekezet, amely hét saját épülettel és 800 katasztrális hold termőfölddel bír. Sörös Bélának 36 ezer korona éves lelkészi fizetése és 12 ezer korona keresete van a teológusok képzéséből, de teljes éves bevétele 60 ezer koronára becsült. Kövy Árpádnak 21 ezer korona fizetése és 5 ezer korona keresete van a teológusok képzéséből. Sörös politikailag diszkreditált, irredenta politikai nézetei ismertek. A saját egyházában sem közkedvelt. Kövy hasonlóan irredenta

nézeteket valló háttérember, aki a háttérből irányítja az Országos Keresztényszocialista Pártot és a *Losonczy Hírlap* című helyi orgánomot úgy, hogy nem tagja azoknak.⁶²

Természetesen volt olyan érintett egyházi, aki tudomást szerezve a cseh testvérek segítő szándékáról, maga írt levelet zsinati bizottságuknak. Ilyen volt Kóródy Andor, aki magyar nyelvű levélben ecsetelte helyzetét, kijelentve, hogy sosem politizált, és hogy alig mernek az utcára lépni feleségével és négy gyermekével, mert az utolsó darab ruhájuk is rongyos. Kérte a prágaiakat, hogy győzzék meg a belügyminisztert: magyar református pap is lehet jó csehszlovák hazafi.⁶³ Součekék levélben keresték meg Csekes Bélát is, aki Josef Součekkel már korábban levelezést folytatott a Presbiteri Világszövetségben való felvidéki részvételről. Csekes körlevélben szólította meg az espereseket, informálják őt bizalmasan az érintett egyháziak helyzetéről, hogy tájékoztathassa a cseheket.⁶⁴ Kořista a későbbiekben is tájékoztatta a zsinati bizottság elnökét. 1928. májusi levelében azt írja, hogy a Czinke által megküldött, állampolgárság nélküli reformátusokat tartalmazó lista valamilyen okból nem teljes, hiszen hiányzik róla néhány személy. Bár Stunda hitelességéért, mint írja, nem tud garanciát vállalni, megfontolandónak tartja az általa elmondottakat. A listáról hiányzik Jármay Béla, de Balogh Elemér püspök sem. A levélből kitűnik, hogy talán Magda Sándorral van a legbizalmasabb viszonyban.⁶⁵

Idrányi Barna esperes Csekesnek írott kimutatásából megtudhatjuk, hogy Szobonyai István helyi javadalma 927 korona, ami mellett 10 hektár földből és rétből van bevétele az egyháznak. Sok csapás sújtotta, vagyontalan vénember, akinek két felesége és két férjes lánya meghalt. Bodnár János 753 korona helyi javadalma mellett 17 hektár szántó és 15 hektár legelő áll a rendelkezésükre, felesége harminchét éves, négy középiskolás gyermeket nevelnek. Hörcsik András helyi javadalma 1031 korona, emellett 14 hektár rét, szántó és legelő áll rendelkezésükre, feleségével egy ötéves gyereket nevelnek. Kóródy Andor 625 korona helyi javadalma mellett 4,5 ha föld áll a rendelkezésükre, feleségével négy kiskorú gyermeket nevelnek, sok nélkülözésben van része, állampolgársági kérelmét indoklás nélkül visszautasították. Nagy Zoltán kongruáját határozat kiadása nélkül beszüntették, helyi javadalma nincs feltüntetve, csupán a 10 hektár föld és rét.⁶⁶ Veress Károlyról Búzi Márton gömri esperes írt Csekesnek, akiről tudatta, hogy az egyedüli állampolgárság nélküli lelkész az egyházmegyében. A nő, kétgyermekes lelkész anyagi helyzetéről furcsa módon rendkívül szűkösen ír az esperes.⁶⁷

Az Alsó-zempléni Református Egyházmegye esperese, Keresztury szintén rendkívül szűkszavúan ír Miskolczi Endre, Adorján Viktor (Győző), Horkay Barnabás és Vitkay Bertalan lelkészekről, akiknek állampolgárságuk nincs, de kongruát kapnak, illetve Karászy Benőről és Rozgonyi Sándorról, akiknek sem állampolgárságuk, sem kongruájuk nincs.⁶⁸ Bodnár Lajos lelkészről az ungi esperes ír, hogy javadalmazása nagyon alacsony, így szűkös körülmények között nevelik két kiskorú gyermeküket.⁶⁹

Patay Károly barsi esperes levelében Boldizsár György mohi lelkésről, Szabó S. Zsigmond bajkai lelkésről és Kövy Árpád losonci lelkésről csekély jövedelmű, szegény egyházfiakként ír, míg Sörös Béla kapcsán azt írja, hogy fix javadalma és megélhetése van, de vagyona nincs. Mellesleg felhívja a figyelmet Patay Miklós kisölvédi lelkészre is, akinek rendkívül alacsony a kongruája, és tizenhárom gyermeket nevel, nem mellesleg a földjeit elöntötte a Garam.⁷⁰

Amikor a sérelmeket tárgyaljuk, nem szabad figyelmen kívül hagyni a Gömői Református Egyházmegye tizenkét lelkészének, név szerint Szaniszló Jánosnak, Zajkó Lászlónak, Urbán Gyulának, Kovács Bertalannak, Csiszár Imrének, Molnár Gyulának, Vargha Lajosnak, Szűcs Gyulának, Konkoly Istvánnak, Pósa Lajosnak, Varga Antalnak, Csabay Pálnak a levelét sem, akik Josef Součeknek írtak levelet annak érdekében, hogy az járjon közben 1919–20-as és 1926–31-es elmaradt kongruájuk ügyében. Azt írják, hogy az egyházmegyei felsőbb vezetőik magasabbra értékelték az ő javadalmaikat a feledi járásban, mint az ország maradék hatvanhárom, reformátusok által lakott járásában, és ezért nem kaptak államsegélyt annak ellenére, hogy lojális polgárai Csehszlovákiának, illetve, hogy azonnal letették a hűségesküt, amint a hivatalok felszólították őket erre.⁷¹ Az ő panaszuknak nem találni nyomát tudomásunk szerint egyéb helyen.

JEGYZETEK

- ¹ Arató Endre: *Tanulmányok a szlovákiai magyarok történetéből 1918–1975*. Magvető, Budapest, 1977. 52.
- ² Mgr. Lévai Attila, PhD – ThDr. Somogyi Alfréd, PhD: *A Szlovákiai Református Keresztény Egyház története 1918–1938*. – 1., Selye János Egyetem Református Teológiai Kar, Komárom, 2015. 17.
- ³ Mgr. Lévai Attila, PhD – ThDr. Somogyi Alfréd, PhD: *A Szlovákiai Református Keresztény Egyház története 1918–1938*. – 1., Selye János Egyetem Református Teológiai Kar, Komárom, 2015. 40.
- ⁴ Memorandum a református lelkészek és tanítók állampolgársága ügyében. Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára (a továbbiakban: DREL) Fond: I.2., 1920–28, 3. doboz.
- ⁵ Mélyen tisztelt referens úr! DREL Fond: I.2., 1920–28, 1. doboz.
- ⁶ Mélyen tisztelt referens úr! DREL Fond: I.2., 1920–28, 1. doboz.
- ⁷ Bodicky tanfelügyelő 89. sz. levele. Fond: I.2., 1920–28, 1. doboz.
- ⁸ A Barsi Református Egyházmegye 1921., 1922., 1923. és 1924. évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyvei. Összeállította: Akucs Lajos, Léva, 1925. 171.
- ⁹ Prágai Magyar Hírlap, 1924. VII. 31., III. évf. 172. sz. 5.
- ¹⁰ Tanfelügyelő 2291. sz. levele. Fond: I.2., 1920–28, 1. doboz.
- ¹¹ Kihallgatási jegyzőkönyv. DREL Fond: I.2., 1920–28, 3. doboz.
- ¹² Iskolai referátus 376/1922. sz. levele. DREL Fond: I.2., 1920–28, 3. doboz.
- ¹³ Juhász Pál lelkész 580/1922. sz. levele Fond: I.2., 1920–28, 3. doboz.
- ¹⁴ Szalay Pál 1922. május 15-i levele. DREL Fond: I.2., 1920–28, 3. doboz.
- ¹⁵ Nehézy Károly lelkész 1922. május 13-i levele. Fond: I.2., 1920–28, 3. doboz.

- ¹⁶ Réte-Boldogfai egyház vezetőinek 1923. május 30-án kelt levele. Fond: I.2., 1920–28, 4. doboz.
- ¹⁷ Biskupskému úradu 5297/I-A 1924. sz. levél. DREL Fond: I.2., 1920–28, 7. doboz.
- ¹⁸ Főtiszteletű Püspök Úr! 525/1924. sz. levél. DREL Fond: I.2., 1920–28, 7. doboz.
- ¹⁹ Honpolgárság adományozását kérték... DREL Fond: I.2., 1920–28, 5. doboz.
- ²⁰ Bizalmasan közlöm. 447/1923. sz. alatt. DREL Fond: I.2., 1920–28, 5. doboz.
- ²¹ Keresztury esperes 101/1923. sz. levele. DREL Fond: I.2., 1920–28, 4. doboz.
- ²² Skolsky inspektorát 1771/923. sz. levele. DREL Fond: I.2., 1920–28, 7. doboz.
- ²³ Mocos Kálmán lelkész 24/924. sz. levele. DREL Fond: I.2., 1920–28, 7. doboz.
- ²⁴ Főtiszteletű Püspök Úr! 525/1924. sz. levél. DREL Fond: I.2., 1920–28, 7. doboz.
- ²⁵ A Barsi Református Egyházmegye 1921., 1922., 1923. és 1924. évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyvei. Összeállította: Akúcs Lajos, Léva, 1925. 109.
- ²⁶ A barsi esperes 88/1920. sz. levele. DREL Fond: I.2., 1920–28, 1. doboz.
- ²⁷ 385/1924. sz. levél. DREL Fond: I.2., 1920–28, 7. doboz.
- ²⁸ A Barsi Református Egyházmegye 1921., 1922., 1923. és 1924. évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyvei. Összeállította: Akúcs Lajos, Léva, 1925. 24.
- ²⁹ A losonci iskolai inspektor 4198/1921. sz. levele. DREL Fond: I.2., 1920–28, 1. doboz.
- ³⁰ A lévai tanfelügyelő 351/921. sz. levele. DREL Fond: I.2., 1920–28, 2. doboz.
- ³¹ Patay püspökhelyettesnek írt lap. DREL Fond: I.2., 1920–28, 1. doboz.
- ³² A Barsi Református Egyházmegye 1921., 1922., 1923. és 1924. évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyvei. Összeállította: Akúcs Lajos, Léva, 1925. 9.
- ³³ Az iskolai referátus 6635/I.A/1923. sz. levele. DREL Fond: I.2., 1920–28, 5. doboz.
- ³⁴ A Dunamelléki Evangélikus Református Egyházkerület 1901. október 18-dik és következő napjain Budapesten tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Kiadta: Szilárdy Áron, Budapest, 1901. 68.
- ³⁵ Adatok Kósik Ilona ügyéhez. 12./924. sz. levél, DREL Fond: I.2., 1920–28, 6. doboz.
- ³⁶ A Barsi Református Egyházmegye 1925., 1926., 1927., 1928. évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyve. Szerk.: Akúcs Lajos, egyházmegyei egyházi főjegyző. Kiadta a Barsi Református Egyházmegye, Léva, 1928. 69.
- ³⁷ Tóth ván 1922. június 18-án írt levele. DREL Fond: I.2., 1920–28, 4. doboz.
- ³⁸ Méltóságos főtiszteletű konventi elnökség! DREL Fond: I.2., 1920–28, 4. doboz.
- ³⁹ Bars, 1920. V. 3., XL. évf. 21. sz. 3.
- ⁴⁰ A gömöri egyházmegyei bíróság 19-3/1922. sz. jegyzőkönyve. DREL Fond: I.2., 1920–28, 4. doboz.
- ⁴¹ Dunántúli Protestáns Lap, 1923. VI. 2., 34. évf. 22. sz. 87.
- ⁴² Prágai Magyar Hírlap, 1923. V. 13., 2. évf. 108. sz. 5.
- ⁴³ Iskolai referátus 12845/I-A/1923. sz. levele. DREL Fond: I.2., 1920–28, 5. doboz.
- ⁴⁴ Csomár Zoltán. *A csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református keresztyén egyház húszéves története.* Ungvár, 1940. 124.
- ⁴⁵ Lévai tanfelügyelő 34749/I-A/1922. sz. jelentése. DREL Fond: I.2., 1920–28, 3. doboz.
- ⁴⁶ Iskolai referátus 2549/I.A/1923. sz. levele. DREL Fond: I.2., 1920–28, 5. doboz.
- ⁴⁷ Gyalókay László 446/923. sz. levele. DREL Fond: I.2., 1920–28, 5. doboz.
- ⁴⁸ Zupny úrad 13726/24. sz. levele. DREL Fond: I.2., 1920–28, 7. doboz.
- ⁴⁹ A perbeteli lelkész 2/924. sz. alatti levele a püspöknek. DREL Fond: I.2., 1920–28, 7. doboz.
- ⁵⁰ Államügyész 241/1923. sz. értesítése. DREL Fond: I.2., 1920–28, 7. doboz.
- ⁵¹ Prágai Magyar Hírlap, 1926. V. 29., V. évf. 121. sz. 5.
- ⁵² Főtiszteletű Püspök Úr! 525/1924. sz. levél. DREL Fond: I.2., 1920–28, 7. doboz.

- ⁵³ Idrányi Barna 28/925. sz. levele. DREL Fond: I.2., 8. doboz.
- ⁵⁴ Pálóczi Czinke István 35/1925. sz. levele. DREL Fond: I.2., 8. doboz.
- ⁵⁵ Stunda 1925. június 15-i, 6196. sz. levele. ÚA ČCE v Praze, AF SR ČCE, Dodatky /nepracovaný materiál/, karton č. 1, Korespondence s reformovanou církví na Slovensku 1919–1939.
- ⁵⁶ Református Egyház és Iskola, 1928. II. 12., VIII. évf. 7. sz. 8.
- ⁵⁷ Református Egyház és Iskola, 1928. III. 4., VIII. évf. 10. sz. 1.
- ⁵⁸ Státní obcanství 40 duchovních Madaru. ÚA ČCEv Praze, AF SR ČCE, Dodatky /nepracovaný materiál/, karton č. 1, Korespondence s reformovanou církví na Slovensku 1919–1939.
- ⁵⁹ Kimutatás az állampolgársággal nem bíró református lelkészekről. ÚA ČCE v Praze, AF SR ČCE, Dodatky /nepracovaný materiál/, karton č. 1, Korespondence s reformovanou církví na Slovensku 1919–1939.
- ⁶⁰ Tomasula 1928. május 8-án kelt levele a CSTEÉ szeniorának ÚA ČCE v Praze, AF SR ČCE, Dodatky /nepracovaný materiál/, karton č. 1, Korespondence s reformovanou církví na Slovensku 1919–1939.
- ⁶¹ Stunda 1928. VI. 19-i levele Součeknek. ÚA ČCE v Praze, AF SR ČCE, Dodatky /nepracovaný materiál/, karton č. 1, Korespondence s reformovanou církví na Slovensku 1919–1939.
- ⁶² Cohorna professzor levele. ÚA ČCE v Praze, AF SR ČCE, Dodatky /nepracovaný materiál/, karton č. 1, Korespondence s reformovanou církví na Slovensku 1919–1939.
- ⁶³ Kóródy Andor 1928. június 1-én írott levele. ÚA ČCE v Praze, AF SR ČCE, Dodatky /nepracovaný materiál/, karton č. 1, Korespondence s reformovanou církví na Slovensku 1919–1939.
- ⁶⁴ Csekés 1928. május 9-én az espereseknek írott levele. ÚA ČCE v Praze, AF SR ČCE, Dodatky /nepracovaný materiál/, karton č. 1, Korespondence s reformovanou církví na Slovensku 1919–1939.
- ⁶⁵ Korista 1110. sz. levele Součeknek. ÚA ČCE v Praze, AF SR ČCE, Dodatky /nepracovaný materiál/, karton č. 1, Korespondence s reformovanou církví na Slovensku 1919–1939.
- ⁶⁶ Idrányi Barna esperes 184/1928. sz. kimutatása. ÚA ČCE v Praze, AF SR ČCE, Dodatky /nepracovaný materiál/, karton č. 1, Korespondence s reformovanou církví na Slovensku 1919–1939.
- ⁶⁷ Búzi Márton esperes 283/1928. sz. levele. ÚA ČCE v Praze, AF SR ČCE, Dodatky /nepracovaný materiál/, karton č. 1, Korespondence s reformovanou církví na Slovensku 1919–1939.
- ⁶⁸ Keresztury esperes 124/1928. sz. levele Csekésnek. ÚA ČCE v Praze, AF SR ČCE, Dodatky /nepracovaný materiál/, karton č. 1, Korespondence s reformovanou církví na Slovensku 1919–1939.
- ⁶⁹ Szűcs esperes 228/1928. sz. levele Csekésnek. ÚA ČCE v Praze, AF SR ČCE, Dodatky /nepracovaný materiál/, karton č. 1, Korespondence s reformovanou církví na Slovensku 1919–1939.
- ⁷⁰ Patay esperes 287/1928 sz. levele Csekésnek. ÚA ČCE v Praze, AF SR ČCE, Dodatky /nepracovaný materiál/, karton č. 1, Korespondence s reformovanou církví na Slovensku 1919–1939.
- ⁷¹ 12 gömöri lelképásztor 928/1932. sz. levele Součeknek. ÚA ČCE v Praze, AF SR ČCE, Dodatky /nepracovaný materiál/, karton č. 1, Korespondence s reformovanou církví na Slovensku 1919–1939.